

דף לספרות ולאמנות

עייפות ואחריות

על "ריח הדרים" לנתן שחם מאת ישראל רינג

קצת מלוחים, זיתים, בצלצלים, בוטנים, ויסקי — ומגלגלים רעיונות מטורפים, רק אתמול נולדו, דברי הגות וחזון על שקיעתה של תרבות המערב, חורבן האמונה, האהבה, הכפירה; כי מרייאוש דורסים, בנעלים מצוחצחות היטב, בדלי סיגריות, רעיונות ישנים ותכניות שיקום, נביאי זעם בחולצות משי, עניבות פרפר וכי' וכי' (62) כל האינטר הזה נולד מת, כשם שמראש גוסס תאור קורות הייה של מירה, בת-הטובים, שנמלטה מחוץ-נעוריה המהפכני אל מפלט אחרון של "העמיות" — זירת הכדורגל, משמע, געין-העלילה החיובי-הב'קורת, שבי' קש לבוא-חשבון עם אותה אינטליגנציה עקרה, נחשף כאן למלתעות השיגרה העיפה ונתחמק מנורעות-השיכנוע, מפני שהסופר העדיף ברובו של סיפור זה קיצורים מיברקיים, "על-אודות" — על-פני השתקעות אוטנטית בגופי החיים, רק סוף הסיפור מתחמם תודות לרגש מהימן (האהובה שממנה נפרד, המוזיקה הקאמרית, יכולת ה' ויתור).

המים השמנוניים הדומים למחבת עניקת בה מיטגנים דגיגים לאין ספור. העיר נמה את שנת הצהרים דמומה להפליא, כחזיון תעותים, רועדת בי מרחקים כבבואה של עצמה במים, ש' ספיה עוברת זיעזעתם. יגע היה וסחט כלאחר עבודת-פרך... (37) שום דבר אינו מתקיים כאן בזכות עצמו, אולי בזכות הדבר שהוא מוכרז, וכך, במ' קום לחויה הומיגנית, אנו עדים בבת' אחת לתאי-מכונות, למחבת ענקית, לי-חזיון-תעתיעים של בבואה במים, ול-עבודת-פרך... ודומני, לא עודף דמיון כאן, אלא שמץ עייפות מקליטה חיותית ישירה.

נתן שחם

הסיפור "תמונה בעתון" ידעתו רחבה יותר והוא מפגישנו עם שתי תכונות ברוכות של נ. שחם, שנמנמו בסיפורים הקודמים: הגה צירוף של פיסקאות והומור, והגה זריכות של עלייה. הסגנון הרבה יותר אחיד ומ' לוסש, שוטף לו דרך-כלל בהנאה קלי' לה, גואה ומתהפך בהברקות-ארעי' מכונות-היטב, ופסקיו מסתיימים לא' אחת באותן איבחות-קרדום קצרות ימ' שכנעות, האהובות עלי כיכ ביצירתו של שחם.

אולם מדי פעם מסתבר, כי סגנון זה מלוטש ומגוהץ כדי-כך, שמושך אחריו את הסופר בכוח-עצמו ולא מותר לו פנאי להשתעוץ ולהתקשרות.

מעשה בתמונה של עתון, בה גיל' תה אישה זקנה את אחיה, שלא ראתהו 20 שנה; ועתונאי צעיר ורזין, שערק משוב חלוצי ומשתיק להצלחה עתו' נגית כדי לקנות לו גם את לב אהוב' תו, הוא-הוא שיוצא לחפש את האת. אולם במקום לשמח לב'אשה בדד באח יקיר, הוא מוצא באח זה משתף-פעולה עם הנאצים ועברין כלכלי הבורח מעיני המשטרה. תאמר, מקרה כאלו, אך זהו מקרה המעיד על תקופה.

אולי צריך להקביל את מעשה החי' פושי-הרדיפה שבסיפור זה עם מעשה החיפוש-הרדיפה שבסיפור אחר ומשור' בה של שחם: "יד הגורל". שט נתחמט לבי-הקורא: אופן התאור היה רציני, אופי הגיבור עורר כבוד, מגמת החי' פוש עוררה כבוד לאדם וחיוקה זיקת האבה. תחתית הרדיפה אחר תורמיידי' הגבירו את מתח המשמעות האנושית שבעלילה תוך הצלפות ביקורת סיפור רית-אימננטית כלפי מכשירים וקטני' אמונה. מעשה-ההחלצות של האוהב חג כן נצחון על מות וכפירה בכוח רצונו של האדם. כאן ב"תמונה בעתון" המגמה לכאורה חיובית ביותר: חיפוש אחר אח אבוד. אך מלכתחילה היא עטויה דוק של פיתול וריחוק. הגיבור (המשך בעמוד 6)

נתן שחם
אך העיקר הוא: חוסר התאים בין סיפורי-המעשה להרהור דממה.

הסיפור השני, "כדורגל" ממשין בי' דרכיו של הראשון. האנשים הם טי' פוטים, ואינם זוכים לתחיה-שלי-יחוד. הגיבור הראשי הוא הפעם פקיד ממ' שלתי לעסקי כלכלה, אך דומה היא לרב-החובל שם "צעף הערפל" כדמיון, שאחים צעירים דומים מרוב-זהות לי' אחיהם הבכור, הוא הסופר. הם נוצרו, כדי שההרורי הסופר יתגלמו בהם מתוך דיסטנס. לא הסופר ולא הקורא יכול ורוצה להודות עמם. כמעט וחסרה התאמת לשון הדיבור לשוני אופיים של הדוברים. ושוב אינה אי-אחידות בי' סגנון: בצד קטעים מעוצבים-היטב לפי הגושה המשנאי הגמיש והקולע — טלטלה מייגעת של משפטים ארוכים. והעיקר: בסיפור זה גולש נ. שחם לכמה תאורי הווי שניטלה מהם תחושת האוטנטיות מכמה טעמים: הם טלגי רפיים מדי, מושגים-שב'לוגיים ומתגלמת בהם אותה צרה צרורה, בה סופר מספר — על במקום לספר את; כלומר, במקום להפגישנו במישרים עם מציי' את של חברה, עלילה, אופי אנושי וכדו' — הוא מספר לנו "בדרך-כלל" על טיבה-של-יו — ושימה עלינו להאמין לו, מבלי שטעמנו את הוכחותיו. למשל: "הם (האינטליגנציה העקרה והעקרה) יושבים שעוה מרובות, ליד

בקר אך את סיפורי "ריח הדרים" נתן שחם, מרגיש אתה פעמים רבות: אדם הטועם טעם-עדינים של ספ' יות משובחת. אלא שמתערב טעם זה טעם אחר, טורדני, העלה מגע חוור-ונשנה עם חותמה של נייפות. דומה כי הרחבת אופקים צימצום הבסיס האיתן, עייפות רוח' ית כלשהי ואחריות מוסרית מתמי' זה — משמשים בערבוביה בספרו החדש של נתן שחם.

הנה סופר, שלא נמנה על צועקי הסיסמאות ומנופפי הכרזות, אך תמיד מנה על אלה, שמלהמתם לערכים וונים כמר-נעורה מדמם, שסקרנותם ורוחנית טבעית ושיקוליהם המוסריים זוכנים במערך-עצביהם. ועם שהשי' נייכותו התודעתית-החברתית איתנה — אין היא מטשטשת עקבותיו של יי שבשורה אישית מבשילה בו בני' גיב לבטיס.

עתה נראה, הן מדרכי תאור מסור ימים והן מדרכי השילוב של פאבולה הגות, כי בנתיב לבטים משלו נת' וס גם שחם לשמץ-שמצה של עיי' וות מעמידה-בשער ערכיו. "מבוכת' זור" המפורסמת גם עדי הגיעה — 'אור-דווקא בנושאי-הסיפורים המפור' זים, אלא בדרכי עיצובם הסמויים הגלויים-לעין, כמה בשורות שבפיו תעקמו לסימני-שאלה או תעטפו אצ' ולא אנדנית מסוג מפקש-שבאופנה. זברים שבתמונת עולמו ניכרים בשב' יי סגנונו, והשיגרה, אויב מושבע זה על הערנות, רובצת לפתחם של כמה יפורים, עס'זאת נמשכת על-יתו' זספרותית של שחם, ביחוד בסי' וור הגדול ביותר, ב"ריח הדרים". אנסה לנמק התרשמותי במסגרתה של סקירה תמציתית.

הסיפור הראשון, "צעף הער' זל", מכניס לספרות העברית בעיה "צינית מאד ואקטואלית מאד: יח' זים שבין ישראלים לעמי אפריקה. אך לבושה הספרותי של בעיה זו נראה בלתי-שלם ובלתי-הולם. בני' זוד לתאור הרענן של "מסע לארץ' ויש" (שזכה לעיטורים נפלאים מידי שמואל כץ, ושנהפך משוכר-כך לאחד מספרי האמנות היפים ביותר שראראור אי-פעם בשוק-הספרים ה' עברי'!) — בניגוד לו נתגלע ב"צעף הערפל" סכסוך גמור בין הנהייה להרהר ובין הנטייה-לספר. לא אחת ילא שתיים מופסק רצף העלילה ביד נסה כדי-כך, שהתאורים הישירים וה' עלילה הנכונה נהפכים לטיח ספל, מפריד בעגמימות ובמיסכנות (ירושת חכמת-המיסכן?) בין שיחות עיוניות 'הרהורים "עצמאיים". (בעמודים 34-39 ארע קרע כזה לפחות חמש פע' גים!) גיבורי הסיפור נהפכים להד' מות-בדמות-אנוש ות-לא. בסגנון מתנצחות שתי נטיות: זו של קיצור מהוקצע ובהיר עם זו של אריכות פתלת ומטשטשת.

הנה דוגמה יפה מן הסוג הראשון: "ברגע שצלחה הספינה את הצוק יאי' לגות ניצבו באפק ודוגיות שטו בנהר, ונשים רחצו במי-החוף הרדודים, היו פוצחים (המלחים) בזמר. הרבה מיני ומר. האחד מזמר והאחרים מקשיכים, סיים, החזיק אחריו חברו. זמר לשבט, לחן ונפו. צירוף צלליים ואקלימו וכי' (11). — דוגמה מן הסוג השני: "מן הסתם, אפילו ספינה זעירה כשלו צריכה איש של יחסי ציבור, שייתן לגימכיו שיעור בחייה המורכבים של המדיניות, אך אפילו אומרת החכמה המדינית שצריך לנהוג כאן באירך' רוח מופלג, בשביל שלא לעורר איבה לכללות זו, שהוא, זאב תבור, ישר' אלי, לבן רבי-חובל, אדם-קשיש, חייב לייצגה בכל שעה משעות היום וה' לילה, אי-אפשר לו להכנס לטיעון ממושך עם גימכיו בלי לפגוע בי' ריקמת-חיים סמכותית זו המקיימת גאן, מעל למרי-פרא משולח רסן וגאוה צעירה, שאננות מדומה התלויה על חוס-השערה, אשר פייסנותו ממש כי עיקשותו, עלולים למוטטה". (29). הכל משפט אחד! בסופו אינך זוכר לא את ראשיתו ולא את אמצעיתו. אפילו הר' הורים של שמא והיסוס אפשר וצריך לעצב בלשון שניתנת לעיכול. (קטע) גם רישולי עיצוב אחרים בולטים בי' סיפור זה, כגון צירוף דחוף מדי של דימויים והשאלות, ההופך את החוויה המתוארת למתוכתת יתר-על-המידה. "ה' אוויר להט כתא-המכונות בשעת תקלה במנגנון האורור, ואיד סמיך עלה מן

עייפות ואחריות

(סוף מעמוד 5)

רים המשתתפים ב"רדיפה" איפיים מופקפק, ומגמת-פניהם אורצל של אגור כיות עסקית-קרייטיסית והמית-לב כנה. ולא עוד אלא שהביקורת המוש" מעלת כאן אינה מזוגה תמיד בגוף היעילה, אלא פרודה ממנה ופועלת כגורם חיכוני, כהרהורי תמציתי-סיכום, ששוב מהימנותם הספרותית מופקפק בשל הרפרוף המיברקי ואפיון "המש" תבלן" (מלשון שבלונה) שבהם. לב הקורא אינו מתחמם: הוא צופה בחיפוש כמשתעטט. ורק משתף-פמגלית הטרה גדיה העטויה של משה-שעל, מרצינה אחרת הסיפור, מבלי לנטוש את מי- שורה הקליל.

ישוב ניצב אתה מול תפיסה סר- פורית המסתפקת ברמיזה ובדיסטנס שבין הסופר לחומר, בדיסטנס שבין החומר לקורא, בוערת תשומת-השכל, מבלי שהגויס רגשות-הלב. ואתה שואל עצמך אם דרך זו של ביקורת סיפור רית או של סיפור ביקורתי עשויה למלא תפקיד מלבד יכולתה להגות ולבדר.

ועוד: יש כאן ביקורת על בחור שערק מחלוציות, ובצידה רמז-הבנה לממציו ההומאניים והחולשתו האי- שית (למוטו זה יהיה המשך בסיפורי האחרון, בתולדות מיסטר גריי המלוי- נר); ביקורת (מובלעת מאוד) על יהודי שפרח כשוטר במתנה-השמה — ורמז הבנה למצבו כאדם שנודף. יש כאן חזרה לעגנית על "אגדה של חריצות" לה נתפס הישוב העברי (87), ובה כעת התבסס גורבת לגבי חריצות שאינה ממין החלוציות — כפי שיתגלה ב" יתר שאת ב"ריח הדריס".

כל זה מוגש לך ברהיטות, בשחוק הנאה לריחוק-של-צילום. ושוב אינך יודע בדיק מה כאן: סלתנות גוברת לחולשות-אנוש הסוללת את הדרך ל" הקהית סימני-שאלה איתנים, או מי- מני-שאלה חדשים, שאין לסופר האומץ לחדם בגלוי, והם סוללים את הדרך לסלתנות גוברת כלפי חולשות-אנוש. "כלב זעע בשדה" אינו אלא לקט של סיפורי-מעשה על נושא אחד: הת' נהגות אנשי-שלומנו כלפי בעלי-חיים. יש כאן משמחת הסיפור הבלתי-אמצעית, צירופים היתוליים-פיוטיים מעוררים הבנה ללב-אדם ויחס חם לבעלי-חיי. ומה שנראה לי הקושר סיפורי-מעשה אלה להלך-הרוח המתפתח בקובץ, היא התהיה על רגשות-אדם נאנסים יג' פאים, על בושה זו שבה בוש אדם מפני המית ליבו הטבעית — עד שה' מית-הלב נעשית חשודה עליו וגיודנית לגניזה. ועל הסכנה הגדולה שבגניזה זו מספר לנו סיפור אחרון (בין ה' שאר).

"ריח הדריס" הוא ללא-ספק הסיפור המרשים וגם היומרי ביותר שבקובץ. אם "תמונה בעתון" הזכיר לנו את "יד הגורל", הגה "ריח הדריס" מזכיר לנו על-כרחנו את "קרא לי סיומקה", הן בגלל הגיבור הראשי והן בגלל ה' תכנים המרכזיים. השוואה רחבה אפי- שר שתעלה קוים מעניינים בהתפתחותו של הסופר עד שלבו הנוכחי. במסגרת זו נסתפק בהשוואה קצרה.

זהו סיפור בו מרובים הקטעים ה' יפים, אף יפים-להפליא אינם חסרים. סיפור בו הבשיל סגנונו הספרותי- המשנאי של שחם עד גמישותה-אל-בגרות. שוב נורה על עיני הקורא אבק של הומור-ופיקחות; שוב מורחק ה' קורא מנסיון כלשהו של הזדהות. כמו לחש הסופר באוזנו: "ראה, אני מבין את הענין על-בוריו, אך אינני טורח להחזירו לליבך. שים-שכל וטעם בחוש ער, והעיקר: הגע בצעמך!"

הנה איציק טייטלבוים, שאר-בשרו הקשיש של סיומקה: עובד נקי-כפיים, קפזן וענותן, מדיר עצמו מן הקריי- רות של בני דורו, תקוע בביתו הקטן ובאורח-חיו של אלמן זקן, המטפח גינתו ומלכב את בתו היחידה, את זליה. וכמובן, הבת אינה דומה ל' אביה, כשם שמולי לא דמה לסימקה — דור לדור יגביה חומה.

מיסטר גריי, הוא יוסל גרוב לשעבר, מופיע יחד אחד ומחולל מהפכה בה חייהם. החלוץ-הנכסל מן המהים ה' — נהפך למיליונר אמריקאי עתה הוא נוסע לא"י כדי ליסד בה אגודה של בני-עמיתיו — וכדי לשוב ולמצוא את האישה שאהבה ליבו: אשת איציק. אך היא נפטרה, ובמקומה ניצבת הבת, זליה.

והנה מה מתברר? המיליונר הזה, שכל שומר-נפשו חייב לרחוק ממנו, משום היותו מיליונר, ומשום היותו עריק מן הצינונות ועריק מן החלוציות. — דווקא הוא מגלה, בחסדי הסופר, סגולות נפש יקרות, שנרדמו או נתקהו בקרב אנשי-שלומנו הנאמנים.

איציק הקפזן, שתחילה סירב לקבל מתנה בדמות מקרר חשמלי, נהפך לגובר האגודה, לעושה-דברו של יידון- המיסכן-לשכר, מיסטר גריי, והוא הולך ומתקרב לגישתו של זה. כנאמר במ' פורש (200), כשליח האגודה הוא נוסע לארצות-הברית ושם, תוך שיחה עם נציג התנועה הקיבוצית הריחה, איציק, אומר דבר שלא היה עולה על דעתו של סיומקה, אומר דבר-לקה, דבר- בשורה, שמהווה כנראה את מוסר ה' השכל הראשי בגנות "ריח-הדריס": "ושח איציק בגנותם של אלה ה' מתפללים בשביל לקבל זרוע ושוק, ואלה הנותנים זרוע ושוק וסבורים שהם פטורים מן התפילה, כגון קצת מחבריו של זוסמן, אנשי התנועה ה' קיבוצית) החושבים שהאוי ועשו כבר משוחו לתקנת הכלל קיבלו שיחורר מאהבת הבריות הפשוטה, אותה אהבת' אדם המצויה לפעמים בשיעור רב אצל אנשים שלכאורה עושים הכל לטובת עצמם" (229).

לשון אחר: חברים יקרים, דרושה לנו הרחבת אופקים. לא אנו חברי קיבוץ וחלוצים-ראשונים, הננו עושים יחידים, ובודאי שאינו בעליהנפש ה' יחידים, ואפשר שדווקא לנו אורבת הסכנה, שנהיה מסתפקים בגבורות-של- עבר, ונהיה משתקפים באדישות-הלב גדול-עמוקה אף מזו: הרי סח איציק בגנותם של אלה הסבורים שהם פטורים מן התפילה, כיון שכבר נתנו זרוע ושוק, בא משל, שהסופר התכיפו לדברי איציק, הוא יוצא מפי עולם הסופר, ובו מבקשת אלמנה כסף מאת אלהים, וגביר אחד ששמע קול תפילתה בבית- הכנסת, שולח לה צרור של מצות ואיגרת, בה השים עצמו לאלהים. לא אבתה האלמנה לקבל את הכסף מכיון שהשעים עצמו לאלהים. מסיק עולמ: "ואעפ"כ יצא עם הגביר, כפי שדולמ הגביר נתן אלא אלהים גות". ממשך מיסטר גריי: "אלהים הוא הנותן, אך אשרי מי שזכה לכך ואלהים נתן על ידו".

על-כרחך אתה מסיק, כי אלמנה ? דומה לעם-ישראל הנוקק למת-גאולה והגביר, שנותן אך מצהיר כי גאולה הוא — צפוי לכך שלא קיבלו את מה נתן משום גבהות-ליבו ילמרות צידקת היסודית (שהיא אלהים נתן על-ידו) גביר זה השכם והעורב כמה-הוא-חבוז נתן-בכותף-עצמו, והוא שוכח את הח פילה, ושיכח מי נתן לו את הכיו לתת, אלהים או שרה-היסטוריה א חוקי התפתחות או קשרי גורל — ולכן הוא אנושי. לכן, שעט-ישראל יטר לקבל את המתנה.

לעומת-זה מיסטר גריי מעניק מתנו ביד גניבה, הוא המשתמך ל"אנשי

שלכאורה עושים הכל לטובת עצמם", כלומר, למיליונרים. ולא רק ביד זדי בה, הוא נתון, אלא מתוך לב אוהב. ר מיסטר גריי הוא שמבין, כי אשרי מי שזוכה לכך, שאלהים נתן על-ידו. ובכן, חלוץ עריי, שנעשה צדיק גמור בדמות מיליונר אמריקאי.

צאו וראו, היאך נזקק סופר לאמצעים מרחיקים, כדי לאמר אמת על הקרוב. היאך גייס מיליונר מעולם הדמיון ה' ריאלי ומשל מעולמם של יהודים חר' דים, וגייס נציגי אגודה מעיירה-של- גלות ווימוני חלום והויה מעולמו של עגנון (וי' להלן) — כדי לומר איזו אמת חיישנית, כמעט הייתי אומר: אמת החוששת לצנוניה; מה מוגבלים אופקים, מה מוקפים ליבותיהם של אנשי-שלומנו

שזאת לדעת: רגשותיו של איציק אינם בסדר, ולא רק רגשותיו של זוסמן. אם סיומקה עזר יכול היה (בשנת 1950) לשמש גיבור תם וישר, המצליף במופתיותו על גבה המתקפל של החברה הישראלית המדינית, — הנה איציק טייטלבוים חול מהיות מו- פת, כי התכנסותו בדי אמותיו אינה עוד תוצאה של ישרי-לב ונאמנות לחרון בלבד, אלא של אפקים מצטמצמים ושל רגש מוקנה; עובדה היא: כמה פעמים מוכח לנו, לקוראים, שאינו מבין ללב בתו ומשלה עצמו אשליות. שהן סמליות באפיון דמות. עד סוף הסיפור לא ירד צדיק זה לנפש האדם הקרוב לו ביותר (בתו) ולא הבין מה מושך את מיסטר גריי אל ביתו. זהו אדם שחיי הטובים והישרים לא יזמי דוהו לראות לנתיבי הרגש בלב האדם. לכן סבר, שבתו מקריבה עצמה למענו, שעה שהיא נישאת לגריי, ולכן לא ידע כל הימים, מהו שהצמיד את יוסל גרוב אל סוכתו הוא — רק חלום! הויה על חוץ-הים (כנוסח עגנוני מוב- הק), גילה לו טפח — והוסיף לכסות ספחיים!

סיומקה הסתבך בעסקי כספים למען המפגנה, ואילו איציק נחפו ותותם כגובר אגודתו — למען הציל בעל-הון מפשיטת רגל. קרן-שליכלל, שסיומקה ביקש להגן עליה, איציק מפקדה למען קופת-שלייחוד, ושבו בא המלאך הגואל בדמות מיליונר, הוא מיסטר גריי, ופטריו מהתטא ומעונשו.

ובכן, במלים פשוטות וגסות מבשר "ריח הדריס" מבעד לדמויותיו בשורה שאין אתה נבהל מחידושיה: לא התמים צדיק, ולא העשיר עוול תמיד. יש ויש. סכימות מותקנות לשם נוחות אינן תופסות במציאות. והגאולה אינה ב' נקיון-כפיים מסתגר, אלא בפעילות שמותן-אהבה, שהיא פעילות-מסתכנת בזיהוס; ועדן עליון לא הכסף וגם לא זכויות-חריצות-של-עבר, אלא הרגש ה' ער והחריצות המתמודדת עם תמורות הדור.

עד כאן שפיר. וישה-לעיוכל.

אילם — לא נסתבר לי, אם הכרח היה, כי למען מוסר-השכל זה — ואכן, לפנינו סיפור של מוסר-השכל! — ריחיק הסופר עדותו עד שיתקרב אל עולם האגדות המסורתית של העושר האמריקאי, אל לבי-הזוהב הנודע-ברבים של אישה-זוהב מן העולם החדש! האם הכרח היה להוכיח, שבחור לא-יצילח לפי קנה-המידה החלוצי הוא בכל-זאת בן-אדם — עליי קרייה מיליונרית מסחררת בנוסח-מיסטרורין של ספריי כיס מרוויץ-צמאון-לעושר? (תהי יש כאן עוד אחד, מגול "ממזר", שנהפך ל' מיליונר דרום-אמריקאי, תורם בסתר מאה-אלף דולר, כדי לפדות עצמו מ' אשמת נערים של גניבת 5 רובלים, פתאום מסתבר לך, כי בסיפור תביב זה נמדדים המוסר והרגש בקנה-המידה הגדיר-לעילא של הצלחה כספית והעני קה כספית! האם "פאנאטטיקה" כזאת (ככתוב על-גבי כריכת הספר) עשויה להגביר את כוחו של מוסר-השכל חיובי?

דומה כי רגש-האחריות המתמיד ה' תיב כוא לסופר את אופיו הכללי של מוסר-השכל; ואילו נהיה-שלי-עייפות קירבה את ספינתו אל גמל מופקפק למדי, בו זכה מוסר-השכל להידחס אל מחסנים בניינים-זה-כבר, המשולטים, בין השאר, בשלט: "סכנה!"

★

שאלת ההכרח-שבועיצוב אינה ספלה. סימן-ההכר של כל יצירה אמנותית גדולה נמצא ברושם ההמשכיות הטוכי רחת שבה. בספרות הרי המבנה, הסג' נון והמורטיבציה צריכים לעורר בנו רושם זה של מורכבות פנימית חוקית — אראז ננשום את גדולתה.

בסיפורי של שחם יש לא אחת "הולכות לצודיק" שאינן הכרחיות, הרי הורים חורגים, מעומסים. "רח הדריס" שיש בו הרגש, עיצוב בולטים, ביחוד בסגנון ובכושד התאור — לוקה ב" בכמה פגמים של מבנה, סגנון, מוטיבציה ועיצוב-דמויות. הוה אומר, לא הכל נתלכד בו כדי רושם של הכרח יצירתי. אזכיר שתי דוגמאות בלבד. פרק ב' פותח בתאור יפה, מלא דייקנות לקראת (עמ' 163), אך פתע נפסק הכח ובקפיצת-ראש לא-צפויה ולא אורגנית פותח הסופר פרק חדש — שיחזור העבר: הרי פגם שבמבנה, הפועל כי סטירת-לחי.

ודוגמה לפגם שבסגנון: לאחר שני עמודים יפים, המחיים את עולמה ה' רחני של הבת, דליה (183 — 184) אנו נופלים פתאם לזרועותיו המתעוותות של משפט, הנמשך לארכו של חצי עמוד! (186) מה ארע כאן?

אפשר שנמצא הסבר לפגמים אלה לא-ירוקא ברשלנות-שלי-עיובר, אלא במעבדה הפנימית של הסופר, מקום-שב נולדים שברים-של-יצירה מתוך שברים של-תוכן. אולי מוחי-צורה זו צריך לומר משהו כללי על דרכו של שחם בסגנון.

דומני, שלשה מיני סגנון ציינו עז כה את דרך-כתיבתו של נתן שחם: א) הסגנון הספרותי-המקצועי, ש מופתו השון המישנה; עיקרו: הבהי רוח, שיווי המשקל, שניגות המרכיבות קיצור יחסי של הפראזות המרכיבות כבר בקובץ "דגן ועופרות" עלה הסיפן על דרך זו והגיע בה לכמה השגיג נאים (למשל, ב"הביתה"). סגנון זו נושם בחיי אורה של דיסטנס מרונו בין הרוח והיוון, עיצוב על-כפיו הפרוזה האחרונה, "מסע לארץ כוש" ו"ריח הדריס" הוסיפו להעפיל — ולהצליח! — בסגנון זה.

ב) הלשון המדוברת, אם מרושלו ואם דרוכה. היא מופיעה הן במחזורו

והן בסיפורים, אולי ביחוד ב"תמיד אנוני.

ג) סגנון הגותי-נפתל, בו עוקב ה' סופר ביחוד אחר הרהורי אדם ומנסה "להקדיח" עצמו לליבה של מציאות מרובת-רבדים ולעמקה של נפש מפו- לגת ונלבטה. סגנון זה צץ ועולה ברבים מסיפוריו; יש שהוא משתלט ברוחו על כל היצירה, (חכמת המיס" כן") שהוא מתפרץ לרגעים ושובר את הסגנון השליט שברים מכאיבים.

אין זה מקרה, כי נטיית העזה ביותר של שחם היא לצד הסגנון הספרותי המהוקצע, הן משום מורשת מבית אבא והן משום הקירבה האורגנית ש' יש בין שרשי חיים איתנים ובין דרכי ביטוי מהוקצעים. נתן שחם, השואב את חיותו הרוחנית הן מעמידת רגליו על קרקע פוריה, פשוטה כמשמעה, והן מהצמדת אוזנו לליבה של תנועה היסטורית בונה, בכוח הכרעה אישית- אידיאת — אין תימה שיבטא דברו ביטוי של יציבות ממושעת והארה רוחנית אופטימית. מכאן קירבת הנפש שבינו ללשון המישנה. וארוג בכל אלה סוד אופיו האישי, המעדיף את הקונ' סמפלאטיבי על האימפולסיבי, את ש' קול-הודעת על פריצת-הרגש, ואף זה קביאו לדרכי העיצוב המתונים והש' קולים.

עיסות אין נפשו שוקטת. בסתירה ליסוד הקונטמפלאטיבי מצוי בה חוסר המנוחה של בעל חושים ועשתונות פתוחים וצמאים. כאויבו המושבע של החסיו השוטה מהלך הוא כל ימיו בעקבי החסיות הגדולה, זו המבקשת בציוי הדרכים הסלולות מה שאין למ' צוא לעולם בדרך-המלך. מכאן חיבתו ללשון-הנפתולים. זו חושפת, איפוא, את האנטי-ציב שבנפשו, את בקשת הבית שטרם נבנה, את איה-מנות המ' ביך והמפרה, הבא בריב ודברים עם המחוסר והמנוסח לעילא. שני היסודות המתנגשים האלה לא מצאו עדיין דרך של מיווג, או של קיום-משותף-מתאזן. מכאן שברים שבצורה (קטע) — השפה המדוברת אינה, כנראה, בית-מבוע ההר' למ את יסודי אישיותו של הסופר (זוהי, כמובן, התרשמות אישית ולא מסקנה מדעית).

לכסוף יורשה לי להביע חשש, או נאמר: חרדה. עיצוב הסגנון השחמי, וקא זה הספרותי-המקצועי — טופן בחובו סכנה התרחקות מן האלמן טרי, מזיקת המישרים אל הדינמיום ההיולי של כוחות ומאוזיים, של תחר' שת חיים ופעולה בקרב אדם וחברה. שכרו הגבוה של הסגנון המרוימם והמבהיר עלול לצאת בהפסד שבאבדן הראשוניות, שהוא בחשבון מרחיק- שב ספרות גדולה. ואם יש צו-השעה לספ' רות חיובית גדולה בישראל של ימינו, כמדומי' שזהו: לעצב את הדברים הגדולים, המלכדים, המרוימים, המס' ערים, הרעניים — בחידושם והקדר שים-בהתקיימותם. — לעצב כן, שהי צורה עצמה היא לה אופי מרונו, מסעיר, רענן, גדול-ומלכד ברום-האית' ניס הגוף שבה.

ואילו נ' שחם, שחונן במעלות רבית ויקרות של סופר אחראי, קיפח משהו מראשוניות גורפת זו. אפשר שהמידה הטובה של מיתון והתחשבות מניבה כאן מידה-רעה של חיסום הראשוניות.

לכן נזקק הסופר לכלים של אגדה ואף לדרכי חישוף-המסטרורין של עגי נון, דומה, שעה שהרגיש כי תחתית הנפש וזיקות הגורל העמוקות מת- חמקות לו בין אצבעותיו המאזנות והמלטשות, נטל עצמו וירד לתחומי הלום והויה. רוחה של "שבועת אמר גים" נישבת על-פיני החול והים, שבהם נגפשו — ונפרדו-במזור חנה של איציק ויוסל גרוב, הוא מיסטר גריי. הויה של בת-האהובה עם האוהב הקשיש הוא הגשמת שבועת-אמונים שלא נשבעה אלא ברמו מרומו בלבד. אך רמו כזה דיו להפיל סינים של ריחוק ולחמס את אירת הסיפור, להשיב בו רוח של פליאה והשתאות מיטיבה, — מבלי שיהא בו בכלי חדש זה של עיצוב כדי לאחד את מרכיבי היצירה לכלל שלמות אורגנית.

לאן מועדות, איפוא, פניו של שחם? כלום הבחין בסכנה זו של התרחקות מן האלמנטריי כלום יש בקירוב זה אל הרגש החי והמחכים, המנפץ צורית והמבלה עתים והשקפות, — כלום יש בו כדי להצביע על דרכים חדשות ותכנים חדשים ביצירתו העתידה להולד מתוך ניגודים נלבסטים? כלום יש בה כדי לגרש עייפות ולמזג-אחריות עם חיוניות?

עין-הספרן